

Szuflady bohaterów Orzeszkowej. Strategie wobec kultury: wycofanie, przemilczenie, ukrycie

Pamięci mojej prababki Aleksandry Siarnowskiej (1902-2000)

„Przedmioty nieżyjące miewają mowę swoją, często bardzo wymowną”.
Eliza Orzeszkowa, *Niziny*

Ująć specyfikę konkretnego elementu świata przedstawionego, stanowiącego antropologiczny wykładnik doświadczenia tekstowego, wpisanego w poetykę szeroko rozumianego realizmu i jego prawideł (z tendencyjnością jako kategorią funkcjonującą w obrębie gatunku) tak, aby uniknąć banału, katalogowej formy, enumeracyjnego trybu rozpoznania – nie jest w literaturoznawstwie rzeczą łatwą. Jednak częstotliwość pojawiania się różnorodnych elementów konstytuujących potencjalną wartość swoistej „wyobraźni antropologicznej”¹ tekstu wydaje się tropem kuszącym, odkrywającym tajemnice pisarstwa i wynikające z tych tajemnic sposoby i funkcje wykorzystania danego elementu, motywu, wzorca czy modelu, będących często – nic nieznaczącym wtrętem, tłem zdarzeń, jednym z puzzli historii materialnej, często zaś organizującym fabułę tekstu i napędzającym proces lekturowy, wikłający czytelnika w labirynt pytań o zasadność przywołań, jakość potwierdzeń, stosowność doboru. Kiedy przyjrzeć się bliżej zapisom, które są nie tylko frekwencyjną obecnością konkretnych elementów świata/światów iluzji literackiej, wzajemnych relacji między podmiotem i przedmiotem dyskursu, lecz także (czy przede wszystkim) ścieżką ciągłości, ewolucji myśli, można dostrzec zadziwiającą intensywność niektórych z nich – tworzą zwornik myślowy, świadomościowy i w konsekwencji całościowy pisarstwa. Pokazuje to antropologiczną zależność podmiotu, działającego w przestrzeni rzeczy i konkretnych (często z pozoru) przedmiotów, artefaktów, składników świata literackości ujawniających sprzężenie rzeczy i myśli, rekwizytu i bytu, zależności: podmiot – przedmiot, „ja” projektujące – „ja” projektowane poprzez doświadczenie codzienności.

Tak się dzieje z kamienną rzeczywistością Prusa, a jako mistrza kompozycji nie można posądzać autora *Emancypantek* o nieostrożność czy przypadkowość zapisu². Kamienie

¹ Celowo i przekornie przywołuję w tym miejscu tytuł książki Andrzeja Mencwela, *Wyobraźnia antropologiczna. Próby studia*, Warszawa 2006.

² Zwracała na to między innymi uwagę Barbara Bobrowska, uwzględniając dotychczasowe rozpoznania lekturowe badaczy dotyczące analizy *Kamizelki* i frekwencyjności pojawiania się tam słowa „śnieg” i tytułowej „kamizelki”. Zob. B. Bobrowska, „Kamizelka czy „Śnieg” – czyli o „perspektywach na całość bytu” [w:] Eadem, *Małe narracje Prusa*, Gdańsk 2004, s. 17-33. Zob. także inspirujący tekst Anety Mazur, *Jeszcze o kamieniu w „Lalce” Prusa* [w:] *Jubileuszowe „żniwo u Prusa”. Materiały z międzynarodowej sesji prusowskiej w 1997 r.*, pod red. Z. Przybyły, Częstochowa 1998.